

прав людини в кримінальному процесі. Зокрема потребують розроблення та впровадження: 1) процесуальний порядок реалізації та правові наслідки оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час підготовчого судового провадження; 2) вимоги щодо оформлення судових рішень судді за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження; 3) процедури оскарження судових рішень за наслідками розгляду скарг під час підготовчого судового провадження.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.122(477)

Максим Олександрович ЮХНО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ЗАХИСТ У МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Захист особи від суспільно небезпечних посягань займає важливе місце у системі правових гарантій держави щодо забезпечення механізму і гарантій захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Як зазначає К. С. Тищенко, в сучасних умовах права людини стали об'єктом не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства [1, с. 328].

Законодавче регулювання права особи на захист представлені у кримінальних кодексах (законах) країн усіх правових систем сучасності й описується через індивідуальну для кожної країни систему кримінально-правових та кримінально процесуальних категорій. Національний і зарубіжний законодавець при закріпленні інституту захисту не завжди здатен у повному обсязі розкрити його зміст або ж охарактеризувати його законодавчі особливості. Через проведення компаративістського аналізу категорій цього інституту можна сформулювати закономірності та особливості його правової географії. XXI сторіччя ознаменувалося демократичними перетвореннями: сформувалися нові ринкові відносини, удосконалюється духовна сфера, розширюються права людини і це потребувало якісного законодавства та ефективного правосуддя, здатних забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, виключати свавілля і беззаконня [2, с. 47].

Міжнародне регулювання права на захист особи сприяло поширенню наукових дискусій. Так, О. І. Коровайко зазначив, що існує необхідність законодавчого уточнення понятійно-категоріального апарату кримінального судочинства, що матиме значення для створення умов по якісному регулюванню судового провадження на ґрунті міжнародних стандартів кримінального судочинства, а отже, і забезпечення доступу до його справедливості як гарантії прав та свобод особи [3, с. 16].

29.06.2004 р. було прийнято Закон України «Про міжнародні договори України», в якому втілено норми Віденської конвенції. У ст. 2 цього закону закріплено, що під міжнародними договорами необхідно розуміти договір, угоду, конвенцію, пакт, протокол тощо. У міжнародній практиці посилаються на ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН від 26.06.1945 р., згідно із положенням якого до таких джерел належать: міжнародні договори і звичаї; загальні принципи права, визнані цивілізованими народами; судові рішення й доктрини найбільш кваліфікованих фахівців у сфері публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм [4]. У п. «а» ч. 1 ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року вживання термінів «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування. З 90-х років ХХ століття, за визначенням В. Г. Уварова, значно посилились контакти представників національного права з міжнародною правовою системою, а підписавши цілу низку міжнародних актів, з питань захисту прав і свобод людини, виникла певна залежність від неї в позитивному аспекті. Для науки це стало поштовхом до підвищення активності у сфері теоретичних розробок щодо проблем співвідношення і взаємодії національної з міжнародною правовою системою на універсальному та регіональному рівнях.

Прийняття у 2012 р. КПК України поставило перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язано з переосмисленням ідеології застосування його нових новел і інститутів. Це стосується й застосування міжнародних правових стандартів і практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [5, с. 6–7].

Рішення ЄСПЛ представляє з себе змішення різних юридичних традицій, зокрема при прийнятті рішень вказаним судом відносно ст. 6 «Право на справедливий судовий розгляд» Конвенції. Така

«суміш» традицій, систем, шкіл визнається багатьма раціональною чи єдино можливою. Слід навести приклади, коли учасники Ради Європи змінили своє законодавство, виконуючи рішення ЄСПЛ. Так, Бельгія внесла зміни до законодавства про освіту, Греція про попереднє заключення, Італія доповнила кримінально процесуальне законодавство положенням про обов'язкову присутність захисника, зокрема й в касаційній інстанції, Нідерланди внесли уточнення у військовий кримінальний кодекс і у закони, що регулюють особливості спілкування (відносини) з психічно хворими у кримінальному процесі, Великобританія поклала заборону на тілесні покарання в державних школах та ін. Таким чином вплив рішень ЄСПЛ на різні галузі права і правові інститути національного права має суттєвий вплив. Досліджуючи міжнародну правову базу, слід зазначити, що одним із базових міжнародно-правових актів з питань захисту прав особи стала Загальна декларація прав людини, що прийнята 10.12.1948 року в якій вперше було сформульовано основні права та свободи людини, що прийнято у світі як певні правові стандарти. Її особливістю є те, що людина яка вважає, що по відношенню відносно неї порушені права, які гарантуються Конвенцією, може направити скаргу до ЄСПЛ у разі коли усі можливості захисту їх прав у своїй державі використані. Зокрема у ст. 7 встановлено, що всі люди є вільними і рівними перед законом і мають право на захист, а у ст. 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах національними судами у випадках порушення її прав, наданих Конституцією чи законом у випадках порушення прав і законних інтересів [6].

Доречно навести позицію О. Ф. Скаун про те, що права людини є гарантована законом міра свободи особи, яка у відповідності з досягнутим рівнем еволюції людства спроможна забезпечити її існування та розвиток і закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей [7, с. 186]. Сприймаючи важливість цієї Декларації та імплементації в національне законодавство країн Європи і світу, враховуючи недоліки, 04.12.1950 року була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [8], яка також ратифікована й Україною. Після прийняття Конвенції, до неї було внесено зміни і доповнення 14 Протоколами, якими розширено перелік гарантованих прав і свобод людини, удосконалено повноваження контролюючих органів і правовий механізм розгляду заяв. За визначенням В. Литвина, вказана Конвенція є міжнародним правовим актом, яку за своєю масштабністю та авторитетністю можна співставити із статутом Організації Об'єднаних Націй і виконання її норм

можна розглядати як наріжний камінь та вимір цивілізованості будь-якого суспільства та демократизму державної влади.

Наступним став Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. де зазначено, що всі люди є рівними перед законом і мають право без дискримінації на рівний захист, а також жодне обмеження чи применшення прав людини, що визнаються або існують у силу закону, конвенцій, правил чи звичаїв у країнах не допускається.

Можна визначити, що зважаючи на специфічність сфери кримінального судочинства кожній особі повинно бути забезпечено право на захист, незалежно від її статусу. Крім цього акту, було прийнято Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – Міжнародний пакт), який визначив механізм розгляду скарг окремих осіб за конкретних обставин [9]. Поряд із ним і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., який був ратифікований указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. [10]. У статті 2 цього пакту встановлено, що держава повинна гарантувати кожному, чий права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим в державі. Стаття 6 цієї Конвенції передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використувувати правову допомогу захисника, обраного ним. Право на захист закріплено й в міжнародних «Основних принципах, що стосуються ролі юристів», де в принципі першому вказано, що кожний має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав на всіх стадіях кримінального судочинства. Статтею 59 Конституції закріплено право особи на правничу допомогу, а у випадках, передбачених законодавством, така допомога надається безкоштовно [11].

За визначенням С. М. Смокова в країнах Європи постійно удосконалювалось законодавство і досвід з питань дотримання прав особи, зокрема при застосуванні запобіжних заходів і дотримання збалансування при цьому гарантій як інтересів правосуддя, так і інтересів особи. Так, в Англії приділено увагу дотриманню законності з боку поліцейських при арешті особи шляхом введення в поліції спеціальної посади – «офіцера по нагляду» (custody officers), до якого обов'язково доставляється кожен затриманий і який здійснює контроль за дотриманням строків затримання та його права на захист під час короткострокового арешту. Тут диференційовано пішли щодо строків короткострокового поліцейського арешту до

24 годин, з можливим його продовженням керівництвом поліції до 36 годин і судовим продовженням до 96 годин. Законодавчо обмежено термін судового наказу про арешт максимум до 8 діб, з можливістю продовження до аналогічного строку тримання під вартою. У Франції регулюється посилення гарантій законності за рахунок введення посади спеціального судді по свободам при вирішенні питання взяття особи під варту. У Італії діє спеціальний суддя по попередньому розслідуванні та законом визнана обов'язкова участь затриманого, обвинуваченого, захисника у судовому розгляді з питань обрання та продовження строків взяття під варту. Кримінальний процесуальний закон Німеччини передбачає широкі гарантії перевірки законності і обґрунтованості арешту [12, с. 96].

Висновки. Ратифікація міжнародно-правових актів є частиною національного законодавства України, зокрема закріплення у Конституції України, чинному КПК України (ч. 1 ст. 7), Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших законах; ратифікація сприяла утвердженню засад верховенства права і законності, підвищенню ефективності захисту прав, свобод і законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства; ч. 4 ст. 55 Конституції України закріплено положення міжнародно-правових актів, що особа має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Список бібліографічних посилань: 1. Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 328. 2. Сопільник Р. Л. Сучасна судово-правова реформа України: концептуальні особливості // Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы = Rozwoj nauk humanistycznych. Problemy perspektywy. 28–30.09.2012. Катовице = Katowice, 2012. С. 47. 3. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 16. 4. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие. Киев : Истина, 2010. 480 с. 5. Про міжнародні договори України : закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540. 6. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : Ніка Нова, 2014. 416 с. 7. Загальна декларація прав людини : прийм. і проголош. Ген. Асамблеєю ООН 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103. 8. Скакун О. Ф. Теория государства и

права. Харків, 2000. С. 186. **9.** Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270. **10.** Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : від 16.12.1966 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 17.10.2019). **11.** Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 № 2148-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08> (дата звернення: 17.10.2019) ; Основні принципи, що стосуються ролі юристів : від 07.09.1990 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 17.10.2019) ; Конституція України : зі змін. Харків : Право, 2019. 56 с. **12.** Смоков С. М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування : навч. посіб. Одеса : Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 134 с.

Одержано 19.10.2019

УДК 343.122(477)

Олександр Олександрович ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу

та організації досудового розслідування факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Згідно генезису встановлено, що удосконалення досудового розслідування та впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів положень попереднього КПК України 1960 року в кримінально процесуальній доктрині України, поняття «дизнання» використовувалось для визначення системи здійснюваних на основі закону процесуальних, оперативно-розшукових, доказових, а також процесуальних і непроцесуальних дій та відповідних повноважень, якими були наділені органи адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, що були спрямовані на попередження,